

da se pomakne, da se bar zanjiše vlat trave. (Gde su kunići iz *Brežuljka Voteršip*?)

U njegovoj sobi, u koju su svratili po nekoj nejasnoj, brzo stečenoj navici, isti onaj miris. Sparina. I česma koja kaplje. Spustili su se na krevet. Posle su ležali, ništa nije pomeralo mutno staklo tišine. Vlaga se uvlačila u svaku poru.

– Sutra putujemo – reče izmenjenim glasom.

Ona se okrenula na drugu stranu.

Prvi put posle toliko noći spavao je mirno. Crno, u dubokom, mračnom bunaru (Edgar Alan Po, *Bunar i klatno*). Ujutru, kada se probudio, nije bila pored njega. Vrata su bila otključana, ali i sinoć ih je tako ostavio. Trebalo bi, pomisli, otići do recepcije i proveriti koliko je dana ovde. Načinio je korak, a onda zastao, neodlučan, i vratio se.

Uzeo je stolicu, popeo se na nju, odvrnuo sijalicu i gurnuo prste (Vojislav Despotov, *Tungstram sijalica*). Svet se zavrteo, obasjan dalekom, modrom svetlošću. Poslednje što mu je prošlo kroz glavu bila je slika iscerene, razuzdane gomile koja hrli prema njemu. Pao je na pod, ozaren, prosvetljen, mrtav. U sobi je i dalje bilo zagušljivo, kao u svakom grobu. Napolju je promicao još jedan sivi, bezimni dan, bez kiše, bez vetra, bez trave. Kroz prozor se moglo videti kako neka žena u lakom mantilu pretrčava put.

Put u Zagreb

U kupeu ih je bilo troje. Voz je iz stanice krenuo sporo, kao da se odlučuje, nečujno se provlačeći između sablasnosivih, ruiniranih fabrika, u kojima više nikada neće biti ljudi, i gusto zbijenih, u zemlju utonulih periferijskih kuća. Potom je prešao Savu, mutni odsjaj nadošle vode, i uronio u široki, gotovo beskrajni prostor novobeogradskog platoa. U sumrak, grad je podsećao na veliki ekran, zgrade su isijavale plavičastu svetlost televizora. Činilo se da ta svetlost produžava dan ili, bolje reći, odlaže dolazak noći. Putovanje je čarolija, nešto kao film bez scenarija, u kojem pristajemo da budemo glumci iako ne znamo važnost sopstvenih uloga, niti možemo da predvidimo sled događaja. Možda tek ponešto naslućujemo.

A kada putujete vozom, sa nepoznatim, najteže je otpočeti razgovor. Pa i ovoga puta, tako je bar u prvi mah izgledalo, putnicima nije bilo do priče: ni devojci do prozora, ni sredovečnom gospodinu udubljenom u neku knjigu, ni nervoznom tridesettrogodišnjaku koji je, ne pitajući saputnike za dopuštenje, palio cigaretu za cigaretom. Ništa nije remetilo njihovo ćutanje, ako zanemarimo uspavljujući ritam točkova koji su se polako hvatali ravnice. Na usputnim stanicama, utonulim u *noć i maglu*, nisu dobijali nove saputnike, samo su zakratko minuli konduker i prodavac razblažene kafe. Sedeli su i ćutali, prepuštajući se vremenu koje će tek doći i, jednom, doneti smrt.

Prelazim na govor u prvom licu, makar me optužili za pripovedačku narcisoidnost. Ja sam taj nervozni tridesettrogodišnjak, putujem u Zagreb. Priče o vozovima su zanimljive, ali su sami vozovi prljavi i dosadni. Dok putujem, obično mislim na ono što će tek uslediti, ali mi sada nije bilo do

toga. Ne poznajem nijednog čoveka koji voli da razmišlja o smrtnim slučajevima i sahranama, a mene je upravo to očekivalo – išao sam na poslednji ispraćaj moje ujne koja je umrla u staračkom domu. (Kada čujem za nečiju smrt, svejedno kome je udelila poljubac, osetim jezu. Brz drhtaj prostruji telom. Pa žurim da sve to što pre zaboravim.)

Jedva da sam je poznavao, tu moju ujnu. Poslednji put video sam je kao dečak, pre dvadesetak godina (stoji u sećanju, ili u snu – što je gotovo isto – na vratima neke crkve i osmehuje mi se) i zaista ne mogu pretpostaviti zašto je baš mene, a ne nekog drugog, odabrala za izvršioca svoje poslednje volje. Kažu da su predsmrtne želje, kao, uostalom, i sve druge istinske želje, ponekad sasvim bezrazložne, ali o tome znam manje od ništa. Preko svojih zagrebačkih poznanika nekako sam uspeo da sredim formalnosti oko te iznenadne smrti (mahom su sve takve) i da u voz uskočim u poslednji čas. Ako sve bude u redu, stići ću nekoliko sati pre ukopa.

– Dozvoljavate? – upitao je, prenuvši me, sredovečni gospodin vadeći cigarete iz džepa i ja sam u njegovom glasu osetio više cinizma na račun moje neuvidavnosti, nego stvarne molbe za dopuštenje da i on skućeni i zagušljivi prostor koji smo, u putovanju, zakratko i slučajno delili, učini još zagušljivijim.

– Samo izvolite – rekao sam, pokušavajući da mu odgovorim sličnom tonom. – I vi putujete do Zagreba?

– Da. Točnije, u Amsterdam, preko Zagreba. U Agramu ću ostati tek nekoliko dana, do početka novog semestra.

– Upotrebili ste Krležinu omiljenu reč. Verovatno ste stari Zagrepčanin?

– Da. Mada već dugo živim u Amsterdamu.

– Vi ste profesor? – rekoh, i sam iznenađen tim pitanjem.

– Pogodili ste mladiću, ja sam profesor filozofije – odgovorio je i zastao. Znao sam zbog čega. Na redu je bilo uza-

jamno predstavljanje, ali ja, drzak iz nesigurnosti, nikako, *trista mu mrkvice*, nisam mogao da se setim učtivog redosleda – da li se ja, kao mlađi, predstavljam prvo njemu, ili on, kao stariji, prvo meni. Ali, zar je to, uostalom, toliko važno, i može li, konačno, jedan profesor filozofije iz Amsterdama očekivati strogo poštovanje pravila lepog ponašanja u nekom balkanskom vozu srednjeg reda na relaciji Beograd–Zagreb. Udaljenost četiri stotine trideset sedam kilometara.) Zato smo, valjda u isti čas uvidevši besmislenost insistiranja na takvim sitnicama, a imajući na umu mesto i okolnosti susreta *jednom i nikad više*, nastavili naš razgovor.

– Dobro – upitao sam oklevajući, sa strahom da ne narušim i onako snižene kriterijume pristojnosti – šta se to može čuti na vašem seminaru filozofije u Amsterdamu?

– Mnogo toga, mladiću, mnogo toga.

– Recimo?

– Recimo, nešto o statusu smrti u povijesti, i nešto o različitosti njenoga shvaćanja u različitim civilizacijama.

– Zanimljivo – rekao sam bez imalo cinizma, osećajući negde dole, u stomaku, naglo doticanje mučnine. Za sekund, ne više, postao sam bolestan od te slučajne podudarnosti. Sve je u vezi, zaista.

– Nadam se da to ne govorite tek onako – uzvratilo mi je gospodin sredovečni profesor filozofije, stručnjak za smrt iz Amsterdama, grada o kojem imam samo banalnu televizijsku predstavu – mnogo kanala, mnogo rasa, slobodna ljubav, slobodno duvanje, slobodan vazduh i slične koještarije.

– Neumjesno je držati predavanje u vlaku – nastavio je profesor – ali za posljednjih nekoliko godina istraživanja prikupio sam toliko građe da ću od sada samu smrt morati lijepo zamoliti da po mene dođe što kasnije, kako bih barem nešto od obilja podataka i zaključaka uspio sistematizirati. Što mogu?! Iznevjerio sam mog omiljenog pisca koji me je učio da je osnovna čovjekova zadaća da ne dozvoli

da mu smrt ovlada mislima. Nadam se da vas previše ne zamaram ovom tiradom?

– Naprotiv – rekao sam – ponekad je dobro slušati o onome o čemu inače ne volim da razmišljam.

– Ne volite, ali razmišljate. Svatko razmišlja, ma koliko se trudio da to ne čini.

– Ne znam ništa o tome...

– Pa, to i nije tak' rdavo – rekao je profesor utešno – barem ste sretniji.

– U kom smislu?

– U svakom. Patetično, ali točno rečeno, ne morate cio život protratiiti spekulirajući o smrti. Moje prokletstvo je prokletstvo mojega posla – filozofija je konačno neuspješna jer ne uspijeva da odgovori na pitanje o našem nestanku. To je, pretpostavljam da znate, temeljena filozofska dilema. Ujedno, i njena osnovna slabost, njena velika pukotina.

– A šta o tome misle drugi?

– Koji drugi?

– Oni kojima se vi bavite.

– Smije li profesor filozofije reći kako ne zna. Eto, ja ne znam. O istoj stvari svi misle drugačije, valjda zbog toga što je osjećaju drugačije. To nije sve, jer kada o tome razmišljam nikako ne mogu uočiti postojanje neke objedinjavajuće logike, čini mi se da ništa ni sa čim nije u vezi. Njemci, recimo, imaju najbolje filozofe možda i zbog toga što im je sam osjećaj smrti vrlo dalek. Bizantinci, pak, intenzivno osjećaju smrt i zato su skloniji religiji. Vi ste Bizantinac?

– Ne, ja sam Novobeograđanin.

– Oprostite – rekla je devojkica koja je sve vreme našeg razgovora mirno sedela kraj prozora, i na koju nas dvojica, do toga časa, nismo obraćali pažnju – koliko je sati?

– Ponoć – rekao je profesor – točno ponoć.

– Dozvolite – obratila se meni – htela bih da izadem.

Privukao sam do tog časa neuljudno opružene noge, i ona je, okrznuvši me u prolazu, izašla na hodnik. Za trenu-

tak sam je osmotrio. Bila je savršena. (Uvek prvo primetim sasvim nevažne stvari. Nagvaždao sam sa uvaženosadnim amsterdamskim profesorom filozofije, dok je, na sto sedamdeset pet centimetara od mene, sedeo *savršen oblik*.)

Profesor je ustao i pritiskom na dugme mlečnobelu svetlost kupea zamenio onom modrom veštačkom mesečnom naših ponoćnih vozova. Zabacio je glavu i sklopio oči. Spremao se da uhvati san. Osenčen tamnom svetlošću profesor smrti imao je izgled mrtvacu.

U hodniku je vladao mrak. Rešio sam da izadem da protegnem noge. Prilično loš izgovor za nešto što sam poželeo. Ona je stajala i nekako odsutno gledala napolje, u noć. Povremeno bismo projurili kroz neku od usputnih, loše osvetljenih stanica bez ljudi. Tamo, negde u tmuni, promicao je nevidljivi slavonski krajolik, iza brda, po selima, cedio se jesenji mošt, po dvorištima su skičale svinje sluteći skoro smrt, mesni pijanci spavali su u jarkovima. *Zamišljam: metalna kamila hita ka zapadu, snažnim kolenima ruši stubove duž pruge, svetleći meridijan preseca polje kod Sirmijuma. S one strane reke u fazi magme drhtala su brda, čekala su da ih preradi zenica, vozovi sa kokilama odlazili su u novo mesto.*

– Ne volite ovakve razgovore? – upitao sam misleći na moje i profesorove pokušaje da savladamo dosadu putovanja. – Verovatno vam deluju suviše izveštačeno.

– Naprotiv – rekla je devojkica – sve mi je to dobro poznato.

– Ne bavite se, valjda, i vi nekim sličnim poslom?

– U neku ruku – da.

Spustila mi je ruku na rame, sasvim se primakla i poljubila me. U tom času kroz mene je prostrujala neka nepoznata, čista tamna jeza. Za trenutak, bio sam sleden, do kosti.

– Kako se zoveš? – upitala me i ne sačekavši odgovor dodala:

– Ja sam Tea.

– Da – rekao sam i zastao, nemajući šta drugo da kažem. Iz džepa sam izvadio kutiju sa cigaretama. Upaljač nisam mogao da nađem. Onda se prisetih da sam ga možda ostavio na sedištu.

Otvorio sam vrata. U zagušljivom kupeu spavao je jedini profesor filozofije koga sam uspeo da slušam duže od pet minuta i da pri tom zapamtim više od dve reči. Dohvatio sam upaljač i okrenuo se prema hodniku. Nema potrebe da pogađate, reći ću vam odmah – Tea je nestala. Pomislio sam da je, zakratko, otišla do toaleta, ali se čekanje odužilo. Pozvao sam je po imenu. Niko se nije odazvao. Pošao sam po pustom, mračnom hodniku našeg vagona, otvarao vrata praznih kupea... U jednom od njih, ugledao sam veliku noćnu leptiricu kako kruži oko tamnog svetla. Pretražio sam ceo voz koji je jurio posavskom ravnicom, sve bliže i bliže Zagrebu, ne zaustavljajući se ni na jednoj stanici. Uzalud.

Vratio sam se mom učenom profesoru. Hrkao je, pa sam, tonući u svoje sedište, pomislio kako je u pravu onaj koji kaže da sobari velikih ljudi ne mogu verovati njihovim idejama. Zaspao sam, putujući u snu kao u grobu...

Svitalo je kada sam stigao na kaptolski kolodvor. Dugo me, zapravo još od vojničkih dana, nije bilo u Agramu, ali sam još uvek znao sve kako dolazi: melanholični Zrinjevac, Jelačićplatz (ex Trg Republike), Dolac, Gornji grad. Na Kaptolu je izbio ranojutarnji sat i u nebo je odletelo jato golubova. Nad Medvednicom su promicali oblaci. Dan se promolio siv, kao poručen za sahranu sirote starice koja je skončala u staračkom domu i koju jedva da sam poznavao. Ono što – poput dolaska smrti – doživljavamo kao kaos, u stvari je savršeni red – možda bi rekao profesor, i ja bih mu poverovao, jer znam da je od savršenog reda do savršenog oblika tako malo. Ili, tako mnogo, ukoliko je sve to što nam se događa mnogo. Umoran, omamljen putovanjem, sasvim smiren, gotovo prosvetljen, krenuo sam prema Mirogoju. Na susret s Teom.

Pesnici zamuckuju dok čitaju

(Margo II)

Oblačila je crno rublje. Trenutak pošto se probudila svet joj se učinio sasvim nepoznat, nije znala kuda će sa sobom, po običaju spavala je najduže od svih, jutarnji stan bio je već prazan, i zjapio je kao utroba napuštenog broda, u predsoblju se, pošto je skinula pidžamu, pogledala u ogledalu, istim onim pogledom kojim je na sinoćnoj književnoj večeri posmatrao čovek kome je znala samo ime, i ništa više, ona obično misli na mnogo stvari odjednom, ali je tog jutra mislila samo kako je tom čoveku, sinoć, ukrala pogled, on je pričao, glasom onih ljudi koji govore sa same granice mrzovolje, pomalo odmaknuti od sveta, nešto o tome kako pisac za razliku od drugih ljudi može da izabere oca, da, baš je tako rekao, pisac može izabrati svog oca, ali, dodao je, posle pauze u kojoj je tiššššina dobila formu ovsenih pahuljica, tog oca valja zaslužiti, bože, mislila je, koliko se praznine svaki dan nakupi u nama, i prešla je rukom preko crne čarape, glatko i pucketavo, znala je da će je na ulazu u fakultetsku zgradu, kao i svakog jutra, dočekati portir, i dobaciti joj nešto besmisleno, nešto prostički lascivno, isprva, dok se na to nije navikla mislila je kako bi bilo dobro da se okrene i zalepi šamarčinu tom mamurnom, matorom naduvenku, a posle, posle je na to pristala kao na neku vrstu svoje svakodnevne obaveze, u redu, to je njegovo, njemu pripada taj mali besmisleni ritual, otvorila je ladicu, izvadila gaćice i navukla ih, gumica je pljacnula po njenom stomaku kao po zategnutoj koži doboša, bila je savršeni pri-

Pismo iz 1999.

(Po Andriću)

Novembar 1999. Aerodrom pokraj Budimpešte. Sneg. Odloženi letovi. Čekajući polazak za Vankuver, negde iza ponoći, umoran i već pomalo nervozan, ubeđujem prijatelja, Mišu Pantelića, koji me je dovezao iz Beograda, kako nema potrebe da i dalje ostaje sa mnom. On odlučno odbija moje nagovaranje da što pre sedne u automobil i vrati se tamo gde smo zajedno proveli trideset godina života. Četiri sata puta, nije malo. Kroz veliki stakleni izlog pretoplog aerodromskog restorana gledamo na pistu po kojoj vitla vejavica. Na stolu, posle večere, nedopijene čaše vina. Razgovaramo, ali razgovor zapinje. Nismo se videli nekoliko godina, od kada sam otišao u Kanadu. Ne znam šta da mislim, požurujem ga, a, u stvari, želeo bih da što duže ostane, čekanje se bolje podnosi kada imaš sa kim da čekaš, bilo šta. Naše reči su škrte ne zato što jedan drugom nemamo šta da kažemo, nego, naprotiv, zato što ne mogu da ublaže dugu pauzu u našem prijateljstvu. Sve vreme desetogodišnjeg rata Miša nije izlazio iz zemlje, pisao je knjige. Povremeno smo se dopisivali. A ja sam, nasuprot njemu, posle iseljenja, za sve te godine u Beograd dolazio dva ili tri puta, u brzom proputovanju, na nekoliko dana, toliko sam mogao da podnesem, ne više. Isto se desilo i poslednji put, kada sam svratio tek koliko da obidem brata. Nisam želeo nikom da se javljam, da ne objašnjavam zašto. Ali, Miša se meni javio, dočuo je nekako da sam u gradu, pa smo malo popričali i on se ponudio da me odveze do aerodroma. Pristao sam.

I tako smo se zaglavili u mađarskom snegu. Nanosi na putu bili su veliki, plašili smo se da ne zakasnimo, a kada

smo se, jedva nekako, probili do Feriheđa, postalo nam je jasno da je strah bio bezrazložan, letovi su odloženi na neodređeno vreme. Sedeli smo, licem u lice, Miša i ja, među ostalim putnicima, uglavnom našim svetom, i gledali se. Nije se mnogo promenilo, samo je naglo osedeo, i glas mu je postao mukliji nego pre, ili mi se to samo činilo. Odavao je utisak neraspoloženog čoveka. Da, Miša je pisao knjige, ali sebe nikada nije smatrao piscem. Ko zna zbog čega. Govorio je: „Ako su svi pisci, nema potrebe da to budem i ja.”

Ali je i dalje pisao. Onda sam se, u razgovoru, gledajući ga, setio jedne Andrićeve priče u kojoj se kaže da se *posle onoga prvog rata sretalo među inteligentima dosta takvih, kivnih ljudi, kivnih na neki naročit način, na nešto neodređeno u životu*. Bio je, uglavnom, tačan taj Andrićev opis, samo, Miša nije bio kivan, jednostavno, bio je neraspoložen, i to nije krio. Rastali smo se u zoru, kada se nevreće smirilo i kada su pustili letove. Dve nedelje potom, u Vankuveru, dobio sam od njega pismo:

Dragi D-e,

Premeštam danas neke knjige i naletim na onaj izbor najboljih priča iz '89. koji smo zajedno napravili. Deset godina, možeš misliti, deset godina je prošlo od tada. Sve se promenilo, država, istorija, prilike, književnost, ljudi koje poznajem, mnogi su otišli, dosta ih je umrlo, i jedan kad umre, to je suviše, a meni se čini kao da stojim u mestu. Setim se, listajući knjigu, tebe, našeg budimpeštanskog razgovora i *pisama koje jedan drugom ponekad pišemo*, pa pomislim kako bi bilo dobro da ti se javim. Želim najpre da ti se najprijateljskije zahvalim na saučestvovanju u ovoj, blago rečeno, morbidnoj priči. Toga, uzgred, tokom poslednjih godina, a naročito tokom ratnih meseci, nije bilo previše. I to je, veruj mi, dobro, mada tako ne izgleda. Teško je podnositi izjave onih koji više nisu ovde, a govore ti, nekada

iskreno, nekada konvencionalno (sasvim svejedno), da znaju kako nam je teško, a njima je, navodno, koji sve razumeju, još teže zbog toga što je nama teško: nisu tu, patnja na daljinu. Duga, glavobolna priča na kraju se pretvori u obostrani teret, u objašnjavanje nečega što se u krajnju ruku i ne može objasniti, svako gleda na svet svojim očima, i potreba da se neko drugi razume u konačnom zbiru pretvara se u podržavanje sopstvenog egoizma. Dobro, nekom se, negde, nešto loše dešava, to nas čini nesrećnim, ali se, ipak, posle svega, tuđa nesreća i tegoba nekako podnesu, važno je da se nama, kažem, nama, ništa rdavo ne događa, hvala Svevišnjem, ako postoji, u šta je posle svega teško verovati. Većina od onih koji su mi se javljali iz inostranstva ubeđivala me je, hm, ubeđivala, mada to od njih nisam tražio, da znaju kako mi je teško, ali da je njima, koji to gledaju na televiziji, još teže. A ovih meseci, otkako je rat stao, tišina. Tišina spolja, tišina iznutra, umor i nekakva pospanost, malaksalost, šta li je. Nekako smo se dokotrljali do kraja bombardovanja i odnekud se pojavilo malo svetla, pa sada za trenutak možemo zaboraviti kako, recimo, glavna balkanska pruga, koja od Beograda vodi na more, ima oko stotinu tunela, što je, naravno, kičerska metonimija za život, vlažan i mračan, kao kazamat, kakav on, sam po sebi, bez te metonimije, jeste (život, ne kazamat). Živiš tako što neprestano ulećeš u mrakove. Ovaj baš predugo traje.

Rat je, kao i svaki rat, jednom morao prestati, ali nije završen. Ovde promiče neko besmisleno vreme iščekivanja, niko ne zna čega, nikada ranije tako nešto nisam osećao. Stigli smo do kraja tunela, ispred je provalija. U stvari, odavno smo skočili u taj bezdan, crn kao mrak u mraku, i sada propadamo, bešumno i dugo, bez nade da ćemo jednom dodirnuti dno. Jer, dna nema, ovo je beskonačan pad. Ljudi su utučeni i očajni. Nema ljubavi, ko zna gde je nestala. A tamo gde nje nema, nema ni smisla. Ovdašnji svet, ovdašnji patrljak sve-

ta, funkcioniše po nekoj demonskoj inerciji, svi nešto govore, reči su se oprostile od pameti, svi brbljaju, svako nameće svoju istinu, niko nikoga ne sluša. Ako je današnji ljudski govor negde potpuno obesmišljen, onda je to u Srbiji, pa sad ti budi srpski pisac. Na sreću, ti to znaš, ja nisam pisac, ja samo pišem knjige, nikom potrebne, pišem jer nisam smislio šta bih drugo besmislenije mogao da radim. Pisanje, ovde, to je kao ronjenje na dah, kao disanje na škrge, ne metaforički, nego bukvalno. U zemlji je depresija, dugi, hipnotički, hibernacijski, komirani, letargični san prema kojem minule godine užasa liče na neku lepu, edensku uspomenu. (Vrlo sam odmeren i ravnodušan kada ti ovo govorim.)

Opozicija, lakoma i korumpirana, prema svom starom običaju, nema ni snage ni pameti, ima samo taštine, a vlast se ponaša kao da se ništa ne događa, čak i pobedu slavi. *Pazar nakarada*, tako je nekada davno ovde preveden naslov Teke-rijevog romana, i to je to. Na Kosovu je, prema svedočenjima koje sam čuo od izbeglica, čisti pakao. Čitao sam intervju nekog američkog vojnog zombija i pomalo razumeo (jer sve se i ne može razumeti, to nas prevazilazi) šta nas je snašlo; neka vrsta tehnološke kaznene ekspedicije koja za razlog svoje odmazde ponavlja samo jedno ime. O svakodnevnom ljudskom životu oni nemaju pojma, niti žele da ga imaju; svi smo mi, obrni-okreni, bez obzira na to da li smo ili nismo učestvovali u proizvodnji ludila, ogleđni primerci za eksperiment nad živim ljudskim materijalom. Eksperiment je izazvan ovdašnjom političkom sumanutošću, ali je posledica stotruko prevazišla svoj uzrok: odmazda je nesrazmerna i iracionalna, borba protiv režima pretvorila se u borbu protiv naroda. Zamisli situaciju u kojoj je neki maloletni i ne baš inteligentni školski *hahar* silovao neku devojčicu. Potom je došla policija i premlatila sve učenike; nešto slično, samo do bezumlja umnoženo, dogodilo se baš nama. Interes formira istinu, a sila je nameće. To je sva mudrost delovanja današnjeg sveta. Oprosti

mi ako te zamaram mučnim rečenicama, sve su u istom tonu, sâm sam se sebi na glavu popeo ovom iznuđenom analizom najdubljeg bezizlaza koji sam mogao zamisliti. To je ta shizofrenija, voliš život od kojega bi želeo da pobegneš. U celom tom ludilu jedino me spokojnim čini mala interna katarza pisanja, pisanja radi pisanja, nikom neophodna, zaista nikom do meni, ako i ja sam nisam taj Niko.

Ponekad odlazim na Dunav. *Dunav je*, veli jedan, *istorija, mudra reka, reka vremena, štaviše: život sam*. Kej koji stane u mojim i tvojim pričama je nakaza, ovaploćenje jedne države koja truli, u metastazi. Ovde je minulo neko suludo leto, u ratu je grmelo kao nikada pre, bila je to apokaliptična grmljavina sa nebesa, stigle su potom kiše, za njima i tropske vrućine, da lipšeš, zatim depresivna, besplodna jesen, i evo, sada je već zima, i sneg koji pokriva nakaznost sveta. Traje, u toj belini, neko umorno, mlitavo zatišje, niko ne zna šta će biti.

Ne znam da li si primetio: u našim pismima neprestano smo pričali o ovdašnjoj svakodnevicu, što je i razumljivo, tvoj duh još živi ovde, a moj tamo nije ni privirio. Svejedno, voleo bih da mi ponekad napišeš nešto više o tvom tamošnjem danu, premda smirenost i uhodanost života, pretpostavljam, nisu naročito inspirativne. O mojoj stvarnosti nemam ti šta suštinski reći: klinička smrt, životne funkcije su prividne. Pre nekoliko godina grad se probudio, a potom zapao u još dublju noćnu moru; nova gibanja su samo slabašni refleksi nekadašnjeg karnevala, poslednji trzaji udova pre nego što utopljenik nestane sa površine vode. Presahle su sve energije, opšta apatija, apatija i ja, usred nje. Od promene nema ništa sve dok Zapad to zaista ne poželi, ali Zapad to izgleda neće, njemu je potrebno nešto što destabilizuje ovaj deo Evrope, prostor na kojem u opitne i despotske svrhe može da demonstrira silu, jedini stvarni smisao svoga postojanja. To se posle rata sasvim lepo vidi. Kakva humanitarna akcija, kakva demokratija, sve su to sedativi za javno mnje-

nje: na Kosovu su dželati i žrtve, u proteklih nekoliko meseci, samo zamenili uloge. Civilizacija na Kosovo nikada stvarno nije ni došla, satovi svih nacionalnosti tamo već stotinama godina kucaju neka svoja, zasebna vremena. Postepeno su se izobličili od potrebe da njihovo vreme bude jedno istorijsko vreme i sada su, konačno, svi stali, kao posle smrti.

Depresija je nužna posledica svega toga. Da bi se neka ko preživelo, pragovi svih reakcija i svih osetljivosti moraju biti ili spuštene na nulu ili gotovo potpuno umrtvljeni. Bezvoljan sam, a da bih pobedio tu bezvoljnost radim na silu, rad me primorava da se koncentrišem na ono što radim, da ne mislim na sebe. Imam stotinu stvarnih i još toliko izmišljenih obaveza. Život je, dragi moj prijatelju, ionako čist privid, ovde je već privid čistog privida, kao da negde stalno žurim, kao da me uvek *negde drugde* čeka nešto važno, a, zapravo, stojim u mestu, ne pomeram se, tonem u sebe kao kamen. Ako se šta oko mene kreće, onda je sve to nekako preko volje, kao da se otaljava, beda raste poput plime, koliko bastarda gluposti i užasa na tako malom prostoru. I šta da ti kažem, a da to ne bude rečeno zloslutnim tonom? Ništa. Bolje da sedim ispod neke vrbe i gledam u vodu. Ima li vrba u Kanadi? O koje drvo ljudi tamo najčešće prebacuju štrik? Nije valjda o javor. Mrzovoljan sam i besmislen, tačnije, sve što činim, nema smisla. Ali, nećemo više o tome. Mogu se samo pitati čime li se tvoj nemir hrani u stabilizovanoj okolini, moraš pronaći dobre razloge za opravdanje unutrašnje nervoze, bez koje, kao što i sam znaš, nema pisanja. Ovde je to sasvim lako, čim pogledam kroz prozor, pomislim na nesreću, ona trči ulicama. Evo, Ivana je jutros ustala pre zore, da stane u red za mleko, danima nema mleka, ništa strašno, pićemo vodu, i to je neka tečnost, nju nam za sada nisu ukinuli. I ja sam se razbudio i pišem ti, odmah, u zgužvanom raspoloženju, iz samog središta haosa. Čovek se neki put oseća kao bunar. Ujustru izruči ono što mu se preko noći nakupilo.

Pre nekoliko dana ovde je završen književni skup, možeš misliti, posle svega: Balkan u književnosti, bivši Jugosi, malo Rumuna, Bugara i Grka, Albanci iz razumljivih razloga nisu došli... Preko volje otišao sam na otvaranje, spisateljski polusvet koji se sumanuto muva i pokušava da uturi nešto svoje za prevod istim takvim spodobama iz susednih zemalja, kao da to bilo koga zanima, kao da bilo šta bilo koga danas stvarno zanima, koliko samoproklamacija, koliko pumpanja ničega, koliko tužne želje da se svi pokažu važnijim nego što u svojoj apsolutnoj nevažnosti jesu, kao, svi ljubazni, i svi puni interesovanja za pisanje svojih kolega. Ništa, veliko ništa, *pazar nakarada* i budalaština. I tu sam se iznova uverio u ono što odavno znam: piscima je potrebna iluzija da je njihovo pisanje nekom potrebno, nije im, dakle, potrebno pisanje, nego iluzija pisanja, ubiše se svi od predusretljivosti i važnosti, a u suštini, ništa, veliko ništa, senka i Ništa, što bi rekao Sterija.

Umoran sam i odsutan, samog sam sebe odavno ostavio na miru, gledam se sa strane, kao da gledam nekog dalekog i nepoznatog. Sve ovo je čista sotija, lud i zbunjen su se udružili protiv krvožednih i pohlepnihih idiota, a oni preostali sa malo slane pameti, nemoćni, gledaju sa strane, čute i osmehuju se. Zacarilo je javno ludilo, televizija nas redovno izveštava o tome da živimo u idealnoj zemlji. Ne obazirem se, stojim u mestu. Počinje nova recesija, nalik onoj koju si i sam preživio pre nekoliko godina. Narod je apsolutno očajan, ubijen u pojam, *ovde se tako rano smrkava*, vedrine nema na vidiku. Pre mesec-dva dana počela su mi predavanja i sada intenzivno izmišljam trista lažnih razloga za postojanje i smisao postojanja književnosti.

S vremena na vreme, obično utorkom, igram košarku sa starom ekipom iz kraja. Poznaješ neke od njih. U takvoj jednoj, više nego ordinarnoj, svakodnevnoj situaciji, osnažuje se moja teza da se ništa nije pomerilo, istorija je prolom, a *ego* je crna tačka u nepokretnoj svesti; u međuvre-

menu postali smo stariji za dvadeset godina, ali smo iznutra, u karakteru, ostali neizmenjeni, novobeogradski likovi, samo sada grotesknog izgleda, ne izuzimam ni sebe. Deca bezobrazno brzo rastu, juče sam rekao sinu da nije fer koliko brzo raste, već mogu da ga bez saginjanja poljubim u čelo. Sinovi su sat. Ponekad poželim da ga navijem unazad, ali samo ponekad, posle se dosetim da bi bilo sasvim sumanuto iznova živeti već proživljeno vreme, barem ono vreme koje smo, ovde, premetnuli preko glave.

Da, da, znam da su moja pisma ljudima po belom svetu, uključujući i tebe, mali rezervoari reči u koje kaptiram svoj očaj. Kada na to pomislim, zgrozim se, Bože, mogu li ja tim ljudima da pišem bilo šta normalno. Ne mogu, i tačka, ovde ništa nije normalno, a sve je kao normalno. Jezičva vlast koja nikada neće priznati šta je učinila. Svaki dan nešto zabrane, nekog osude, nekog oklevetaju, nekog ubiju. Da nekako preživim, čitam Čehova, čist anahronizam, taj Čehov, umetnost sa dubinom, umetnost sa verom, umetnost sa autentičnim očajem, ne ovakvim kakav je naš, umetnost sa perspektivom, umetnost sa identitetom. Ništa od toga nemam, pišem uprazno, kao mašina. U stvari, ceo mi je život prešao na tu stranu, u knjige... a gde bi drugo, čim se obazrem oko sebe, ne znam šta da činim sa sobom. Svet ne razume Balkan, Balkan ne razume svet.

Ivana je pozelela da poseti sestru u Nemačkoj. Bila je četiri dana u Budimpešti, božanstvena mađarska jesen, dobri restorani, svet koji nešto smisleno radi, tragovi nekadašnje imperije. Htela je da izvadi vizu, imala je sve papire, pozive i osiguranja, i ništa. Prvi dan je naišla na zatvorena vrata, bili su Svi Sveti i konzulat nije radio. Drugi dan, oko devet, suočila se sa scenom koju znamo iz onih filmova o poslednjim danima povlačenja Amera iz Vijetnama. Tri stotine očajnika, u neopisivoj gužvi, držeći pasoše u rukama, u naizmeničnim naletima vike ili totalne kolektivne depre-

sije pokušavalo je nekako da pređe te zlatne dveri koje su ulaz u obećani svet, čiji smo deo nekada bili. Sledila se, nije mogla da učini ništa, njena katalepsija bila je više odbrambeni gest nego razumna reakcija. Pričala mi je kada se vratila: proradilo je u njoj dostojanstvo, ono najminimalnije, ljudsko, nikako nije htela da bude deo rulje koju kerberi iz obezbeđenja posmatraju sa nekom vrstom mešovine prezira i šuplje nadmoći. Jadnici, i jedni i drugi.

I tako, sada smo opet zajedno, Ivana i ja, ovde, u beogradskoj svakodnevnici, nisam ni veseo ni tužan, nego sam onako između, negde onako nigde, sa teškim saznanjem da ne mogu ništa da učinim, teško mi je i da podignem ruku, *jer ako podignem ruku, kud li će ona otići*, pa sedim i tlapim, u ovoj rupi od zemlje i pišem. Činim najviše što mogu, činim ništa, čist sam.

Za mene, ti nikada nisi ni otišao. Naša prepiska je nešto najintenzivnije što gajim u svojim mislima, u njoj govorim sa tobom kao da se posmatram u ogledalu, tek nas daljina čini onakvima kakvi zaista jesmo, ona nam pomaže da se dozovemo u svojoj najdubljoj tački. Možda i zato što su mi ispovedanja licem u lice uvek bila izveštačena, patetična, lažna, obavezujuća, mučna, tegobna, nikakva. I baš zbog toga što ti pišem onako kako bih pisao samom sebi hteo bih da ti uputim neku vedru misao, želim to, ali se, na žalost, ne dosećam nijedne vedre misli. Ne verujem ni da takva misao više postoji, bar za neko duže vreme. Zato je, posle svega, najbolje ćutati. Pozdravljam te, i molim te samo jedno: nemoj me tešiti, ja sam hronično neutешan.

Miša

Pročitao sam Mišino pismo, i odmah poželeo da mu napišem odgovor. Uključio sam kompjuter i dugo sedeo pred praznim ekranom, reči nikako nisu dolazile. Ustao sam i otišao do prozora. Decembarski Pacifik, pobesneo i crn, razbijao je kopno.

Šamar Gorjane Potokar

Ona je lik. Savršen, gotov za priču. Živi, povremeno, u starim paviljonima, u stanu nasleđenom od pokojnog oca, nekadašnjeg konzula u afričkim zemljama, iz vremena nesvrstanosti. Pre dvadeset godina zviznula mi je šamar na ulici, i tako se završila naša kratkotrajna, platonska ljubav. Sećam se, stajao sam, u sumrak, na početnoj stanici autobusa broj 16, zujalo mi je u levom uhu, i plakao, nevidljivo, u sebi. U dvanaestoj godini naučio sam da cmizdrim tako, na suvo, bezglasno. To je druga priča. Mnogo kasnije negde sam pročitao, ili mi je to rekao njen otac, kako je neki afrički poglavica, u stalnom strahu da mu prosci njegovih kćeri rade o glavi, svikao da spava otvorenih očiju. Svako od nevolje nauči neku veštinu.

Padalo je večer, tu, preko puta Glavne pošte, u Pohorskoj, propustio sam jedan autobus, potom još jedan i najzad odlučio da se kući vratim peške, stanovao sam nekoliko blokova dalje, prema Dunavu, u zgradi prepunoj nižih oficira, nižih službenika, nižih radnika, nižih umetnika. Mislim da mi se šamar Gorjane Potokar desio u rano proleće, nisam siguran, zvanična istorija nije zabeležila taj događaj, i, među nama govoreći, zapanjen sam tom činjenicom, jer sam u međuvremenu otkrio njenu iracionalnu sklonost da sličnim glupavim nespোরазумима daje obeležja herojskog čina. Dok sam hodao niz ulicu, prema reci, u mojoj glavi, kao u pokvarenom rezonatoru, zujali su svi telefonski razgovori Novog Beograda, razumljivo, pošta se nalazila u neposrednoj blizini.

Naravno, nije se zvala Gorjana Potokar. Izmislio sam to ime, ko zna zbog čega sam ga izmislio, možda samo zato što ne zvuči loše, uglavnom, bila je apsolutno najbolji ko-

Stope Grgura Ninskog

Smem li da vas pitam: – volite li analogije?

Ne znam šta ćete mi odgovoriti. U stvari, da vam pravo kažem, ne zanima me. Ponekad, naročito kada je napo-
lju oblačno, sedim u sobi i sam sebi postavljam pitanja kao da sam neko drugi. I odmah odgovaram. Imam strpljenja za toliko. Danas je oblačno, pred kišu, sivi bedem neba gotovo je polegao po zemlji, čini mi se da sam negde na moru, a ne na dnu bivšeg mora, ovde, na Novom Beogradu. Od duga vremena razgovaram sa nekim u sebi, i lepo mu potvrđujem: da, volim analogije, magične analogije. U njima se, kada su prave, objavi neki viši smisao i povežu se stvari za koje mislimo da su beskrajno udaljene jedna od druge, a nisu, jer ih je osvetlila božija svetlost, kao u zoru sveta, trenutak pre nego što će početi milenijumska, potopna kiša. U času kada se nemušte udaljenosti dotaknu, vođene providenjem, učini mi se da svet nije sasvim proizvoljan, da ne postoji samo na drhtavoj granici rasula, nego da u njemu ipak nečega ima, mislim, nečega što nas iskupljuje... Makar i to bio samo privid, što i jeste.

Upamtio sam jedan takav trenutak. Zbio se dovoljno davno da od njega može postati priča. Pre mnogo godina, broj nije važan, pet ili pedeset, svejedno, sve su otišle u nepovrat, obreo sam se na moru, u Splitu. Dopotovao sam vozom, na neko književno veče, rano izjutra, sa prijateljem, pesnikom. Bila je kasna jesen, danima je sluzilo iz bliskog neba, posivelo more kipelo je u prljavoj luci, po ulicama su promicali retki prolaznici, hodali su tako kao da ne znaju kuda idu, imperatorova palata podsećala je na napušteno, rušno svratište ukraj drumu. Pošto smo se smestili u hotel, moj prijatelj i ja izašli smo da prošetamo. Nosili smo kišo-

brane, vetar je duvao tako jako da nam se činilo kako ćemo svakog časa poleteti, suknuti u visinu padobranima crnih amrela. Malo smo se vzmali po tesnim ulicama gradskog jezgra, zastajali pred zamandaljenim konobama, pustoš kraja sezone mogla se doslovno opipati, lebdela je vazduhom kao gorko-slana prašina, i ne znam kako, u tom vrtoglavom kruženju mestom koje nismo dobro poznavali, obreli smo se na nekom trgu, pred velikom statuom Grgura Ninskog.

Nisam mnogo znao o Grguru. Tek nekoliko najšturijih podataka, nekim čudom preteklih iz mog morbidnog novo-beogradskog školovanja: deseti vek, služba na narodnom jeziku, popovi glagoljaši, crkveni sabori, papa i biskupi, ta mi priča nije mnogo značila. Ali sam zanemio pred Grgurom, tačnije, pred njegovim bronzanim masivom, bio je očaravajuće crn, u natprirodnoj veličini, kao kakav paganski bog. Stajali smo i posmatrali se, Grgurovo čelo bilo je u nekakvoj vezi sa nebom, ne bih umeo da objasnim kakvoj, to sam jednostavno osećao, svod njegove bronzane lobanje podsetio me na kupolu zatamnjenog planetarijuma u kojem stanuju zvezde, i čuti velika, neimenljiva sila. Kiša je pljukala po nama, Grgur nas nije primećivao, osećao sam kako mi se hladni metal ručke kišobrana, zaštitna guma bila je spala, lepi za prste. I stajali smo tako, pred spomenikom, moj prijatelj pesnik i ja, neko vreme, i čutali, a onda mi je pogled kliznuo naniže, prema Grgurovim stopalima, velikim i teškim stopalima nekoga ko je možda, jednom davno, rođen kao čovek, a posle se preobrazio u božiju misao. Sa čuđenjem sam otkrio da je veliki prst na jednom stopalu sjaktavo čist, svetlucao je kao da je tog jutra ispoliran, da me ubijete ne mogu se setiti da li je stopalo bilo levo ili desno, nije ni važno, mada možda ipak jeste. Što li je takav, pitao sam se, zureći u biskupov palac, koji je odudarao od tamnog crnila bronzne. Upitao sam i prijatelja, slegnuo je ramenima.

I ko zna koliko bismo još nas dvojica tu stajali da se iz jedne poprečne ulice nije pojavila kaluđerica, *koludrica*, *švora*, nalik pokisloj vrani (baš takvu sam je zamišljao dok sam čitao roman Slobodana Novaka), skrušeno stala pred Grgura, prekrstila se, kleknula na mokri pločnik i poljubila mu palac, onaj ulašteni, hiljade poljubaca učinile su ga takvim. Zatim se okrenula i pre nego što je oborila oči, pogledala nas je nekim neodređenim, rekao bih ipak polura-doiznalim pogledom koji je odavao nemu dvoumicu – šta ćete vas dvojica ovde? Iskoristio sam taj milimikron božanske večnosti, i upitao je, praveći se naivan – možete misliti kako je bilo naivno to što sam se učinio naivnim – zašto verni ljube stopalo?

Zastala je, kao da odlučuje da li će nam uopšte odgovoriti i onda rekla, glasom koji je nestajao u vetru: „O, pa zato što vjerujemo. Njegovu nogu ljube svi koji vjeruju, *i naši i vaši*”, rekla je – mada nikako nisam mogao da shvatim odakle zna da nismo *njeni*, ili je to bilo vidljivo iz načina na koji smo stajali, iz načina na koji smo pitali, iz načina na koji smo držali kišobrane, ko zna, *ah, nitko ništa ne zna, krhko je znanje*, „a naročito je ljube one koje nisu rodne, koje čekaju promisao i blagoslov, i koje žele da rode zdravu djecu, pod njegovom zaštitom.” I tu se nekako razgovor i završio.

Ostatak dana protekao je manje-više predvidljivo. Ručali smo, odmorili se i uveče otišli da čitamo u nekoj galeriji. Niko nije došao, čitali smo jedni drugima, nas nekoliko iz raznih gradova jedne bivše zemlje kojoj je očigledno nedostajao božiji blagoslov. Da, pre ručka smo otišli do pošte i ja sam svojoj dragoj poslao razglednicu sa spomenikom Grgura Ninskog. Posle svega, otputovao sam u planine, na nekoliko dana, da lovim pastrmke.

Po povratku na Novi Beograd, ona mi je otvorila vrata i obesila mi se oko vrata. „Kako si znao?” upitala je od-

mah, ne uspevajući da stiša neku razgaljenu radoznalost, ili je to bilo čisto telesno uzbuđenje, tada nisam znao da razaznam, *hm*, nikada ranije nisam bio otac. „Šta, kako sam znao?” odgovorio sam pitanjem, tada sam još imao strpljenja da odgovaram na kojekakva pitanja. „Pa to” rekla je ona odlučno, sasvim otvorenog glasa „da mi pošalješ sliku Svetog Grgura. Čekam bebu. Sanjala sam da se zove Đorđe.”

(Hej, *Grga!!*)

U tom trenutku, u toj magičnoj analogiji, znao sam, objavio mi se razlog zbog kojeg postoji svet.